

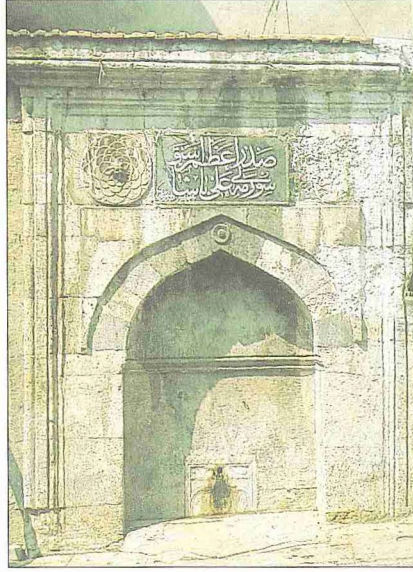
ALİ PAŞA, Sürmeli

(ö. 1106/1695)

Osmanlı sadrazamı.

Dimetoka'da doğdu. Sokulluzâdeler'den İbrâhim Han kethüdâsı Osman Ağa'nın yanında yetişti. Resmî görevlerinde sûratle yükselerek önce arpa emini*, arkasından da Tersâne-i Âmire emini oldu. 16 Aralık 1688'de başdefterdarlığa getirildi, 13 Ocak 1690'da azledildi. Azlinden sonra defterdar vekillikinde bulundu; 31 Ağustos 1691'de tekrar başdefterdar oldu. Bu görevi sırasında kendisine vezirlik pâyesi verildi. 1692'de önce Kıbrıs eyaletine tayin olundu, kısa süre sonra da Trablusşam eyaletine nakledildi. Ali Paşa bu valiliği sırasında, o bölgelerde isyan eden Serhanogulları'nın isyanını bastırmakla görevlendirildi ve bu görevinde başarılı oldu. 12 Mart 1694'te Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. 22 Nisan 1694'te Edirne'ye giderek II. Ahmed'in huzuruna çıktı ve padişah tarafından ordunun başında sefere çıkmak üzere serdâr-ı ekrem tayin edildi.

Ali Paşa başarısızlıkla sonuçlanan ve oldukça meşakkatli geçen Varadin Seferi'nden döndükten sonra idareyi tek başına ele almak istedi ve bunun ancak padişahın çevresindeki nüfuzlu kişilerin uzaklaştırılmasıyla mümkün olabileceğini anladı. Bunlardan Şeyhülislâm Ebûsâidzâde Feyzullah Efendi, Reisülküttâb Ebûbekir Efendi ve Rumeli kazaskeri Yahyâ Efendi gibi bazı nüfuz sahibi kişileri çeşitli isnatlarla uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Böylece tesir ve nüfuzu artan Ali Paşa önemli memuriyetlere kendi yakınlarını tayin ettirerek çevresini güçlendirmeye çalıştı. Fakat II. Ahmed'in ölümü ve yerine II. Mustafa'nın geçmesi onun için bir dönüm noktası oldu. II. Mustafa'nın bizzat sefere çıkma isteğine çeşitli bahaneler ileri sürerek engel olmaya çalışması padişahın memnuniyetsizliğine yol açtı. Ayrıca yeni padişahın vaktiyle Ali Paşa tarafından uzaklaştırılan bazı kişileri eski görevlerine iadesi, bu arada hocası Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'yi davet etmesi, Ali Paşa'nın mukadder âkîbetini hazırladı. Feyzullah Efendi'nin şeyhülislâmlığa tayininin kendisi için iyi olmayacağını düşünen Ali Paşa, Sâdik Mehmed Efendi'yi şeyhülislâm tayin ettirdi; an-



Sürmeli Ali Paşa Çesmesi - Kadıköy / İstanbul

cak bu siyasî manevra Feyzullah Efendi'nin kendisine kin beslemesine yol açtı. Nihayet, Cîsr-i Mustafa Paşa mevkiinde yeniçerilerin çıkardıkları isyanda parmağı olduğu, askeri seferden alıkoymaya çalıştığı ve Anadolu'daki bazı servet sahiplerinden zorla para toplattığı gibi isnatlarla, fakat gerçekte Feyzullah Efendi'nin tesiriyle 1 Mayıs 1695'te azledilerek 300 akçe emeklilik maaşı ile Çeşme'ye sürüldü. Ancak daha Çeşme'ye varmadan geri çağırılıp 28 Mayıs'ta Edirne'ye getirildi ve ertesi sabah idam edildi. Cesedi iki gün kadar teşhir edildikten sonra Tunca kenarındaki Kasım Çelebi Camii haziresine defnedildi. Malının, eşya ve nakit parasının tesbiti sırasında epeyce borcu olduğu ortaya çıkmış, hatta malının borcunu karşılamadığı görülmüştür.

Bir yıl iki ay kadar sadâret makamında bulunan ve öldürüldüğü sırada elli yaşını geçmiş olan Ali Paşa, gözlerine sürme çektiği için Sürmeli lakabı ile şöret kazanmıştır. Devlet işlerinde kabiliyetli, akıllı ve tedbirli bir kişi idi. Dîvân-ı Hümâyûn toplantıları onun sadâreti zamanında iki günden eskisi gibi dört güne çıkarılmıştı (bk. Defterdar Mehmed Paşa, II, 686-687; Râşid, II, 287-288). Birtakım hayratı da bulunan Ali Paşa'nın Kadıköy'de iki, Galata'da da bir çeşmesinin halen mevcut olduğu tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Târîh-i Varadin, TSMK., Revan, nr. 1312, vr. 21^b-37^b; Defterdar Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan, doktora tezi, 1979), İÜ Ed.Fak., *Tarih Seminer Kitaplığı*, nr. 3276, I, 443-448; II, 565, 577, 586, 591-592, 647-648, 686-687, 699-700, 715-716, 726; Silâhdar, *Târîh*, II, 404, 487, 597, 605, 648, 740, 742-743; a.mlf., *Nusretname* (haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1962, I/1, s. 7-8, 28, 30-32; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 121-122; Râşid, *Târîh*, II, 69, 247, 250-251, 276, 283-284, 287-288, 298-300, 312-313, 317, 323, 326-327; Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, II, 36-38, 288-289, 342; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 557; III/2, s. 441-442; R. Ekrem Koçu, "Ali Paşa", *İA*, I, 342-343; R. Mantran, "Ali Paşa Sürmeli", *EI²* (İng.), I, 398.



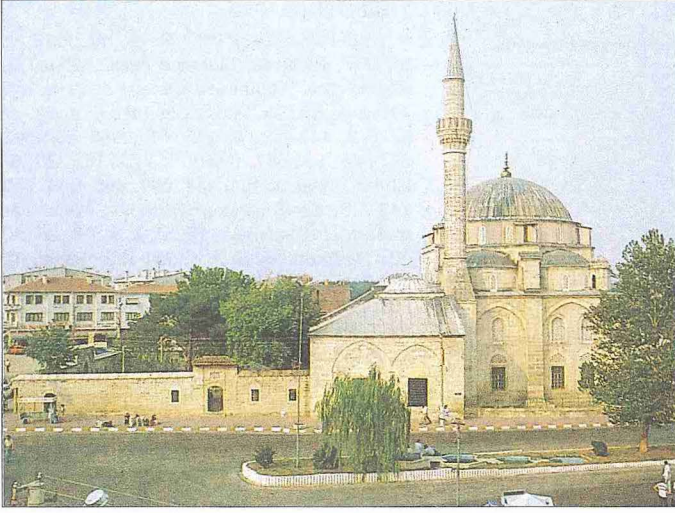
FERİDUN EMECEN

ALİ PAŞA, Tepedelenli

(bk. TEPEDELENLİ ALİ PAŞA).

ALİ PAŞA CAMİİ**Babaeski'de
XVI. yüzyıla ait cami.**

Üzerinde inşa kitâbesi olmamakla beraber 1561-1565 yılları arasında vezirî-âzamlık yapan Semiz Ali Paşa tarafından hassa mimarı Koca Sinan'a yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Cedid Ali Paşa Camii olarak da anılan külliye'nin 982 (1574-75) tarihli vakıf muhasebe kaydında hamam, kervansaray ve dükkânlarından da bahsedilmektedir. Edirne'de bulunan Ali Paşa Çarşısı da yine Mimar Sinan'a yaptırılarak geliri Babaeski'deki bu camiye vakfedilmiştir. Hüseyin Ayyansarayî *Vefeyât-ı Selâtin*'inde (s. 24) Semiz Ali Paşa'nın hayratını, "...Baba-yı atîk kasabasında bir kebîr camii ve bir çifte hamam ve çarşıda bir mâ-i lezîz çeşmesi câridir" şeklinde kaydettiğine göre, belki XVIII. yüzyıl sonlarında medrese ve hanı harap olmuş, fakat çifte hamam ile çeşmesi mevcuttu. Sinan'ın eserlerine ait listelerde cami ile medrese anılmakta fakat kervansaray ile hamamın adları geçmemektedir. 982 tarihli muhasebe evrakında bunlar "hamâm-ı cedid" ve "kârbansaray-ı cedid" olarak kaydedildiklerine göre sonradan yapılmış olmalıdır. Avlu kapılarından batıdaki üstüne yerleştirilmiş beş beyitlik manzum kitâbe, 1248 (1832-33) yılında caminin Sultan II. Mahmud tarafından tamir ettirildiğini bildirir. Trakya'nın XIX. yüzyıl boyunca yaşadığı istilâlar ve tahribat sonunda bu büyük külliye'nin med-



Ali Paşa
Camii -
Babaeski /
Kırklareli

rese, kervansaray ve dükkânları (arasta) hiçbir iz kalmayacak surette ortadan kalkmıştır. Balkan Savaşı'nda da cami büyük ölçüde zarar görmesine, hatta minaresinin yıktırılmasına rağmen soraları tamir edilmiş ve günümüze sadece cami gelebilmiştir.

Caminin önünde üç taraftan girişi olan pencere duvarla çevrili büyük bir avlu bulunur. Ortadaki esas kapı diğerlerinden daha gösterişli bir mimariye sahiptir. Bu kapının avluya bakan tarafında görülen bazı izlerden, girişin üstünde evvelce sütunlara oturan köşk biçiminde bir oda bulunduğu tahmin edilebilir. Ancak burada kanaatimizce sundurma şeklinde sadece bir sakıf olabileceği de düşünülmelidir. Mehmet Tuncel'in evvelce burada bir kütüphane olduğu hakkındaki görüşüne katılmak mümkün değildir. Cami dışında kütüphane binaları ancak XVII. yüzyılda başlamaktadır. Avlunun ortasında on iki kenarlı bir şadırvan mevcuttur. Avlu ile esas son cemaat yeri arasında sekiz mermer sütuna oturan yedi sivri kemerli ikinci son cemaat yeri vardır. Yanlarda çıkıntı teşkil eden ve gerek avlu gerek cami duvarlarına organik biçimde bağlanan bu dış revak, diğer bazı benzerlerinde sanıldığı ve hatta iddia edildiği gibi sonradan ilâve olmayıp esas plana aittir. Bu dış revak üstündeki sütun başlıkları baklavalıdır. Yalnız esas girişin iki yanında bulunan sütunların gövdelerinin alt kısımları daha kalın olup, başlıkları da daha zengin biçimde mukarnaslıdır (stalaktitli). Dış revakın üstünü üç taraftan tek meyilli ahşap bir çatı örter.

Esas son cemaat yeri altı sütunla beş bölüm halinde inşa edilmiştir. Bunlardan ortadaki çapraz tonozla diğerleri

kubbelerle örtülüdür. Revak başlıkları mukarnaslıdır. Cami harimine mermer kaplı, nişi mukarnaslı, iki yanı mihrabiye muhteşem bir cümle kapısından girilir. Harim bir dikdörtgen içine yerleştirilmiş altıgen sisteme göre yapılmıştır. Dışarı taşkın mihrap kısmının üstünü bir yarım kubbe örter; içeride altıgenin dört kenarı da yarım kubbelerle örtülmüştür. İçeride taşıyıcı duvar pâyeleri arasında kalan boşluklara ise sütunlara oturan mahfiller yerleştirilmiştir. Ali Paşa Camii, Mimar Sinan'ın İstanbul'da birkaç eserde değişik biçimlerde uyguladığı ve sonraki mimarların da kullandıkları (Beşiktaş'ta Sinan Paşa ve Ahmed Paşa, Kadırga'da Sokullu Mehmed Paşa, Üsküdar Atik Vâlide, Fındıklı'da Molla Çelebi, Cerrah Mehmed Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa camileri) altı destekli sistemin şimdiye kadar bilindiği kadarı ile taşradaki tek örneğidir. Bilhassa burada bu sistem en mükemmel ve dengeli biçimde ortaya konulduğu görülür. Harim bütün mekâna hâkim olan ana kubbe ile örtülmüş, yanlardaki mahfiller taşıyıcı pâyelerin gizlenmesini sağlamış, iç mimariye hareketlilik vermiştir. Bütün geçiş unsurlarının, pandantiflerin içleri mukarnaslarla hafifletilmiştir. Alt sıra pencerelerin boşaltma (tahfif) kemerlerinin içlerini mermer şebekeler doldurur. Caminin bütün üst sıra ve kubbe pencereleri Bulgarlar tarafından dağıtıldığından, ancak Cumhuriyet yıllarında bugün görülen alçı dışlıklar yapılmıştır. Herhalde aslında üst sıra pencerelerde renkli revzenler vardı ve caminin aydınlık olan mekânı bunlardan süzülen renkli ışıklarla aydınlanıyordu.

Muntazam işlenmiş kesme taşlardan yapılmış olan Ali Paşa Camii'nin eski mi-

naresinin pabuç kısmına kadar Bulgarlar tarafından yıkıldığını gösteren fotoğraflar vardır. Bugün görülen ve mukarnaslı şerefe çıkması ile cami mimarisine tam uygunluk gösteren minare yenidir. Minarenin simetrisindeki odanın ise niçin yapıldığı bilinmemektedir. İçeride duvar ve kubbe de görülen kalem işi nakışlar, II. Mahmud devrindeki tamirden kalmıştır. Ali Paşa Camii, Babaeski Köprüsü başında İstanbul'dan Edirne'ye, oradan da Rumeli içlerine uzanan büyük kervan ve sefer yolu üzerindeki menzil külliyelerinden biridir. Bu bakımdan Osmanlı devri Türk medeniyetinin âdeta işaret taşlarından birini teşkil eder. Ayrıca Mimar Sinan'ın en güzel eserlerinden biri olarak Türk mimarlık tarihinde önemli bir yer alır. Rumeli'nin kaybının yarattığı faciaların izlerini taşıyan bu muhteşem sanat anıtı itina ile korunması gerekli bir yapı olduğundan başka, Babaeski'nin ufak bir Bizans köyünden bir Türk kasabası haline gelmesine yardımcı olmuş bir sanat eseri olarak benimsenmesi ve bakımına dikkat edilmesi gerekli bir âbidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 24; Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretül-İebniye* (nşr. Rifki Melül Meriç), Ankara 1965, s. 26, 34, 84, 96; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 502-503; T. Çelik, *Babaeski İnceleme Kitabı*, İstanbul 1970, s. 19-20; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 303-304, 485; Mehmet Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974, s. 14-19.



SEMAVİ EYİCE

ALİ PAŞA CAMİİ

Bursa'da
erken Osmanlı dönemine ait
bir cami.

Alipaşa mahallesi Eski Sokak'ta bulunan cami Yıldırım Bayezid'in veziri Çandarlı Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kesin inşa tarihi bilinmemekte, ancak vakfiyesinin 796 (1394) tarihli olmasından daha önceki bir tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır. *Zâviye**'li cami tipindedir. 1854'teki büyük zelzelede kubbeleriyle taphane odaları olan yan kanatları ve orijinal minaresi yıkılmış, mihrap tarafında da gözle görülür bir çarpılma meydana gelmiştir. Cami bugünkü şeklini depremde sonra geçirdiği büyük onarım sırasında almıştır.

Son cemaat yeri beş kemerlidir ve mevcut izlerden, kemerlerin meydana getirdiği bölümlerin kubbeli oldukları